

Толчеева Т. С. Специфика соотносительности понятия и концепты.

Статья посвящена проблеме дифференциации терминов понятие и концепт. Концепт является идеей, которая возникает в сознании на докоммуникативном этапе мыслительного процесса. Описаны различные подходы определения этих терминов.

Ключевые слова: понятие, концепт, структура концепта.

Tolcheyeva T. S. Peculiarities of notion and concept differentiation.

The article deals with the problem of notion and concept differentiation. Concept is an idea which appears in consciousness before communication. Different approaches in terms' definition are described.

Keywords: notion, concept, concept structure.

Уманець Я. В.

**Київський національний університет
імені Т. Г. Шевченка**

ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ (ЗА ТВОРАМИ МОЕМА)

У статті досліджуються особливості перекладу власних назв (антропонімів) на основі художніх творів Моєма.

Ключові слова: феномен номінації, власні назви (антропоніми), транскрипція, транслітерація, транспозиція, калькування.

У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, тобто вивчення власних імен, зокрема антропонімів, які займають особливе місце в українській, англійській та взагалі у будь-якій мові світу. Повноцінне спілкування, тобто правильне сприйняття, оцінювання та інтерпретація інформації, є неможливим без знання певного набору власних імен та їх функцій у мові та тексті. Імена відомих особистостей, літературних персонажів складають значний пласт знань, необхідних для усвідомлення та оцінки культури того-чи іншого народу.

Власні імена (антропоніми) – одна з найважливіших національних складових як мовної так і культурної картини світу, тому вони слугують міцною зброєю оборони та захисту національної ідентичності.

Актуальність обраної теми обумовлюється неперехідним інтересом перекладачів до феномену номінації. Вивченням антропонімів займалось чимало видатних лінгвістів: Р. С. Гінзбург, Н. Д. Арутюнова, В. В. Лопатін та багато інших. Проблемою перекладу власних назв займались А.В. Суперанська, А. А. Пашкевич та А. Ф. Артемова, які спробували з'ясувати та виокремити основні проблеми їх передачі на цільову мову.

Метою публікації є аналіз та характеристика основних засад та способів перекладу англійських антропонімів українською.

Відповідно до мети роботи, нами визначено такі **завдання**: розглянути поняття антропоніма і види антропонімів та висвітлити особливості вживання поняття “антропоніми” та способи їх перекладу з англійської на українську мову (за творами Моєма).

Матеріалом для дослідження слугують оповідання Вільяма Сомерсета Моєма (тексти оригіналів та переклади О. Жомніра, А. Муляра, О. Мокровольського, М. Жук) “*Rain*”, “*Therazor’sedge*”, “*Themoonandsixpence*”.

Теоретична значущість статті зумовлена дослідженням основних характеристик антропонімів у системі англійської мови та засобів їх перекладу у художніх творах.

Наукова новизна полягає у з’ясуванні особливостей перекладу антропонімів як окремих одиниць мовної системи.

Практична цінність цієї статті полягає в тому, що вона може бути використана при подальшій розробці порушених питань щодо особливостей перекладу антропонімів, а її результати можуть бути використані у курсах “Порівняльна лексикологія”, “Практика перекладу”.

Проблеми перекладу антропонімів ще не повністю вивчені. Відсутність систематичного опису власних назв так само як і чітких правил їх використання, призвело до того, що в цій галузі існують тільки вироблені традиції. Але ці традиції минулі. З плином часу структура власних назв (антропонімів) змінюватиметься як від суто мовних особливостей так і під впливом “моди” та сприйняттям суспільством окремих груп імен. Тому перекладач для правильної передачі та відтворення власних назв має бути обізнаний з загальними аспектами феномену номінації в різні історичні періоди.

Власні назви в творах художньої літератури часто відіграють специфічну роль, допомагаючи автору найбільш ефективно зображувати дійсність. “Ю. М. Тинянов стверджував, – пише В. В. Виноградов, – що “в художній літературі немає імен, що не говорять” [3; с. 22]. Адже вдало обране ім’я стає додатковим засобом характеристики персонажа, підсилює емоційний вплив від усього твору. Проблема значення власних імен і їх зв’язок з носіями виникла у вчених із давніх часів. Серед різних думок можна виділити три головних напрямки. Деякі лінгвісти (О. Функе, Ж. Вандрієс, Е. Брендаль, Ю. С. Маслов, Н. Д. Артюнова) вважають, що на відміну від загальних імен, здатних не лише називати предмет, а й мати денотативне значення, власні імена виконують лише функцію репрезентації, оскільки є вторинними по відношенню до загальних імен. Інша група вчених вважає, що власні імена мають лексичне значення, і навіть є більш змістовними, ніж загальні імена (А. Нурен, О. Єсперсен). Треті розглядають значення власні імена і з позицій мови, і з позицій мовлення (Л. М. Щетинін, В. А. Ніконов, Н. Г. Комлєв) [2; с. 5].

Власні імена – *антропоніми* (імена людей) складають значну частину соціокультурного контексту мови та мовної картини світу власне саме тому, що вони є *власними*, тобто позначають “індивідуальні предмети безвідносно до їх ознак” [1; с. 87]. Цікавими з точки зору аналізу методів перекладу антропонімів є твори англійського письменника та прозаїка Вільяма Сомерсета Моєма. Автор твору часто може вживати вигадані імена з метою надання твору комічного або сатиричного ефекту, використовувати відомі імена історичних та культурних діячів, а також брати імена з інших культур. Так, С. Моєм у своїх творах інколи використовує французькі, німецькі та іспанські імена. В такому разі треба враховувати особливості даних мов, засоби їх перекладу та використовувати міжнародну систему передачі власних назв (антропонімів), а також правильно підбирати той засіб перекладу на цільову мову,

який згідно правил найкраще передає та відтворює власні назви при перекладі, а саме: транслітерацію, транскрипцію, транспозицію та калькування.

Проблеми в перекладі антропонімів виникають, коли перекладач зіштовхується з необхідністю відтворення у тексті перекладу семантично наповненого імені, що має певну внутрішню форму, історичну та культурну алюзивність та яскраву образність. Якщо в основі двох мов лежить одна і та сама система літер, тоді передача власних імен може здійснюватись шляхом повного збереження їх написання в оригіналі. Саме тому в усьому світі набула поширення латинська графіка. Але для передачі на англійську мову, або навпаки з англійської на українську цей спосіб звичайно непридатний, так як в основі української та англійської мов закладені різні системи літер. **Транслітерація** має як переваги, так і недоліки. Переваги очевидні – письмовий варіант імені не спотворюється, його носій має універсальну, незалежну від мови ідентифікацію. Іноді важко відновити вихідну форму іноземного імені або прізвища, даної їм в українській транскрипції, тобто з орієнтацією на звучання, а не на написання імені. Спробуємо простежити використання транслітерації за творами Моема: “Dr. **Macphail** lit his pipe...” – “Лікар **Макфейл** закуриў люльку...” [6]; “which the French know as **Louis Philippe**” – “Як його називають французи, **Луї-Філіппа**” [5; с. 56]; “**Larry is Laurence Darrell** Ларрі – це **Лоренс Даррел**” [7; с. 244]; “Oh, that's **Gray Maturin**” – “О, то **Грей Метьюрін**” [7; с. 253]; “Her brother-in-law, **Colonel MacAndrew**” – “Її свояк полковник **Мак-Ендрю**” [7; с. 43]; “I suppose **Velasquez** was a better painter than **El Greco**” – “Гадаю, що **Веласкес** був досконалішим живописцем, ніж **Ель Греко**” [7]. Як показують дані приклади, в деяких англійських власних іменах при транслітерації на українську мову упускаються або добавляються літери. Такий вид перекладу застосовують, коли справа стосується англійських власних назв зі специфічними орфографічними формами для того, щоб уникнути порушень традиційно встановлених правописних норм української мови: Macphail – Макфейл, MacAndrew – Мак-Ендрю, Williamson – Вільямсон. Простежимо на прикладах зміни, що відбуваються при порівнянні фонетичних систем двох мов, [ph] при перекладі [ф], [ou] – [у], [i:] – [і], [au] – [о], [ll] – [л], [ay] – [ей], [oe] – [у], [a] – [е], [ew] – [ю], [z] – [с], [que] – [ке], [c] – [к], [y] – [і], [th] – [т]. Перекладач має виокремити ті антропоніми, походження яких не є суто англійським, та при перекладі на цільову мову використати відповідну даному антропоніму фонетичну систему відтворення. Так, *Velasquez* має іспанське походження, про що говорить закінчення антропоніма – **-quez**, тому при перекладі на українську мову перекладач порівнює іспанську фонетичну систему з українською: [que] – [ке], [z] – [с]. В інших випадках, де діє англійська фонетична система відповідно маємо: *MacAndrew* (Мак-Ендрю) – після частки *Mac* обов'язково згідно правил має стояти дефіс, а потім перекладач співвідносить фонетичні системи двох мов – [a] – [е], [ew] – [ю].

Транскрибовані імена поряд з іншими реаліями є тими небагатьма елементами перекладу, які зберігають певну національну своєрідність у своїй словесній звуковій формі. При перекладі С. Моема часто використовують принцип транскрибування: “**Mr. Perrin and Mr. Traill**” – “**Містер Перрен та містер Трейл**” [7; с. 236]; “her daughter **Isabel and Gregory Brabazon**” – “Її дочка **Ізабелла та Грегорі Брабазон**” [7; с. 241]; “**Henry James** in his English stories made constant” – “**Генрі Джеймс** у своїх англійських повістях постійно вдається до неї” [7; с. 231]; “**Miss Waterford** was there

and Mrs. Jay, Richard Twining and George Road” – “Була там *міс Вотерфорд*, і *місіс Джей*, і *Річард Твайнінг*, і *Джордж Роуд*” [7; с. 32]; Згідно правил транскрибування власні назви (антропоніми) відтворюються досить точно, дозволяючи зберегти ідентичність. Інколи перекладачі при перекладі творів вдаються до змішаного способу, поєднуючи транслітерацію з транскрипцією, наприклад у творі Моема: “a writing-table made by **Chippendale** himself” – “з письмовим столом роботи самого **Чіппендейла**” [7; с. 232]. Як видно на прикладі перша частина антропоніма **Chippendale** транскрибується відповідно до української мови – **Чіппен**, у другій частині перекладачі використовують транслітерацію, додаючи при перекладі більше звуків: **dale** – **дейл** ([a] –[ей]). Якщо простежити етимологію слова *Chippendale* в англійській мові, можна стверджувати, що автор обрав це ім'я для персонажа саме тому, що воно відповідає образу та характеру самого герою. Адже у перекладі з англійської мови слово *Chippendale* використовувалось для позначення стилю англійських меблів XVIII століття, яку створив Томас Чіппендейл [9]. Характерними рисами стилю були стрімкі та прямі лінії, що характерно і для образу персонажа, який постійно був рішучим та чітким у своїх діях. Отже, при перекладі власних назв (антропонімів) інколи перекладачам слід вдаватись до пошуку етимології.

Крім транскрипції і транслітерації у практиці передачі імен спостерігається ще один маловивчений принцип – принцип етимологічної відповідності, або **транспозиції**. Транспозицію при перекладі художніх текстів нерідко супроводжують стилістичні заміни, оскільки художній переклад є менш регламентованим, ніж переклад текстів інших жанрів, для нього характерне прагнення до здійснення емоційного впливу на читача. У романі Моема принцип транспозиції використовується при перекладі назв монархів: “Tiberius was as blameless a monarch as **King George V**” [7; с. 229] “Тіберій – це такий же добродішний монарх, як наш король **Георг V**” [5; с. 24]. Або наприклад: “in **Queen Anne Street**” – “вулиці **Королеви Анни**” (4; 192). Королева Анна є історичною особою і згідно встановлених правил має перекладатись саме так, а не Королева Ен, тому що це створить непорозуміння.

Одним із видів іншомовного запозичення є **калькування** – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами цільової мови [4; с. 88]. Калькування, як правило, використовують при перекладі власних назв викривального змісту, для передачі особистих ознак персонажа. Так, при перекладі роману С. Моема “*The moon and sixpence*” ім'я одного з персонажів було перекладено як Довбешка Білл (Tough Bill): “Now, **Tough Bill** was not the man to put up with humiliation at the hands of a common sailor” [7; с. 223] “**Довбешка Білл** був не такий, щоб терпіти приниження від простих матросів” [5; с. 180]. Це допомагає автору створити образ персонажа, надаючи йому певний рис, оскільки слово **tough** у перекладі з англійської означає головоріз, хуліган [8; с. 603]

Отже, на прикладі художніх творів Моема можна простежити, що основними засобами перекладу є саме транслітерація та транскрибування, що допомагає передати досить точно, відповідно до фонетичних особливостей мов, імена персонажів. Та не завжди перекладач може використовувати ці засоби, інколи це може навіть спотворити зміст. Так, транспозицію слід застосовувати перекладаючи біблійні сюжети та твори на історичну тематику. Калькування, як правило, використовують в тому випадку,

коли відомо, що автор твору прагнув створити певний художній ефект (гумору, іронії, сатири та інше), вкладаючи у ім'я персонажа певного номінативного значення, яке може характеризувати героя як з позитивного, так і негативного боку. Застосовуючи калькування перекладач має вільний простір, особливо коли автором створені власні антропоніми. В такому разі, власні імена перекладаються довільно, вбираючи в себе всі характеристики, відповідно до значення. Це допомагає більш глибоко розкрити образ героя. Недотримання цих правил призводить до помилок під час перекладу та створює перешкоди для розуміння змісту у цільовій мові.

Наша стаття не вичерпує всіх аспектів вивчення труднощів перекладу антропонімів. Як показують результати проведеної роботи, на сьогоднішній день ще не встановлено абсолютно точних правил перекладу англійських власних назв на українську мову і навпаки. І це зрозуміло, адже повних еквівалентів на орфографічному, а тим більше на фонологічному рівні майже не буває, тому що звуки того самого класу навіть у близькоспоріднених мовах досить різняться між собою.

Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що за творами С. Моема можна простежити не тільки фонетичні зміни при перекладі власних назв з англійської на українську, а й при перекладі з інших мов, оскільки письменник у своїх творах часто використовує іспанські, французькі, італійські, німецькі власні назви, що є не тільки загальновідомими, а й з часом увійшли у вжиток самих англійців, які запозичили їх, використавши транскрипцію та транслітерацію при перекладі їх на англійську. Тому, дана стаття дозволяє досягнути особливості фонетичних систем різних мов.

Результати проведеного дослідження дають можливість простежити частотність використання того чи іншого засобу перекладу та встановити відповідні правила застосування кожного з методів у практичній діяльності, особливо при перекладі художніх творів.

Л і т е р а т у р а :

1. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов. – М., 1996, 2004. – С.175.
2. *Бакастова Т. В.* Семантизация имени собственного в целом худ. тексте (на материале англ. яз.): автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1987. – 16 с.
3. *Виноградов В. В.* О теории художественной речи. – М., 1971. – С. 22.
4. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода. English – Russian : учебное пособие. – СПб. : Издательство “Союз”, 2004. – 63-103 с.
5. *Моем В. С.* Місяць і мідяки. На жалі бритви: Романи / перекл. з англ. О. Жомнір, А. Муляр, О. Мокровольський ; передм. І. О. Володавської ; худож. А. З. Толкачова. – Київ : Дніпро, 1989. – 574 с.
6. *Somerset Maugham* Дощ // Журнал “Всесвіт” // Перекладено за виданням збірки: W. Somerset Maugham. Rain and other stories. – М. : Progress Publishers, 1977. – Р. 25–83. Марія Жук, 2010, переклад. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://vsesvit-journal.com>
7. *Maugham W. S.* The Moon and Sixpence. – М. : Менеджер, 2006. – 320 с.
8. <http://www.ru.wikipedia.org/wiki>
9. <http://en.wikipedia.org/wiki>

Уманец Я. В. Средства перевода английских антропонимов украинским (за произведениями Моема).

В статье исследуются особенности перевода имен собственных (антропонимов) на основе художественных произведений Моема.

Ключевые слова: феномен номінації, имена собственные (антропоними), транскрипція, транслітерація, транспозиція, калькування.

Umanets Y. V. Means of translation English anthroponyms into Ukrainian (based on the Maugham's works).

This article investigates special features of proper names' (anthroponymy) translation on the basis of Maugham's works of fiction.

Keywords: nomination phenomenon, proper names (anthroponymy), transcription, transliteration, transposition, tracing.

Федькова І. А.
Кам'янець-Подільський національний університет
імені І. Огієнка

СЕМАНТИЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті йдеться про семантичний спосіб творення термінологічних найменувань у сфері української хореографічної лексики; описано метонімічні (перенесення назв за просторовою й часовою суміжністю) та метафоричні (об'єкт термінування має спільну рису, ознаку з тим предметом чи явищем, назва якого використана як термін) процеси.

Ключові слова: хореографічна лексика, термін, вторинна номінація, мотивованість, метафора, метонімія.

Актуальність розвідки зумовлена необхідністю проведення генетичної характеристики української хореографічної лексики загалом і використання вторинної номінації для називання танцювальних понять зокрема.

Генетична характеристика української танцювальної термінології засвідчила два різновиди термінів: слова, що потрапили в термінологію як готові мовні одиниці (*па, пліє, арабеск, танго, супінація* тощо), і слова та словосполучення, створені як спеціальні найменування (*балетман, хореограф, обертас, розніжка, тинок* тощо). У вітчизняному мовознавстві панує думка, що термінологічне словотворення відбувається за тими ж законами, що й загальне словотворення. Проте “мова науки, беручи за основу способи та моделі словотворення загальнолітературної мови, розробляє свою словотвірну підсистему, підпорядковуючи її основним вимогам і головним функціям термінологічної лексики” [14, с. 127]. Підсумовуючи праці лінгвістів із цього питання, дослідниця О. І. Павлова розрізняє шість відмінних рис термінологічного словотворення:

1) сфера функціонування термінів порівняно зі сферою вживання слів – обмежена, тому що терміни утворюються як найменування понять вузької, професійної галузі та призначаються для використання лише певною, професійною групою людей, тоді як сфера вживання слів – усе суспільство в цілому;

2) термінологічне словотворення – завжди свідомий, а не стихійний процес (на думку Г. Й. Винокура терміни не “з’являються”, а “вигадуються”, “створяться” залежно від усвідомлення їхньої необхідності);